

להראות פן הראוי להערכה שמייצגת מחנכת כיתה שבה לומדים, בין שאר התלמידים, שלושה נערים בעייתיים, שלישיית הבנים הזאת ממררת את חיי המורה, שהיא, כמוהם, בעלת סוד. כשסודה מתגלה היא זוכה ליתר הערכה וכבוד, ואילו הנערים הם בעלי סודות אפלים שמהווים קרקע למניפולציות חסרות הבושה. בהעדר כבוד לזולת מסתבכים הנערים ומביאים על עצמם קלון.

עד כאן על דמויות של יחידים אז וכיום בחברה הישראלית. ומה על קבוצות של אנשים בעלי ערכים בעידן "הראש הקטן", בעידן שסוגדים לאילי הממון והמדיה?

מה, למשל, על עולי אתיופיה שעשו את הדרך הארוכה והקשה לישראל מתוך אמונה שיזכו כאן בכבוד הראוי לבנים השבים למולדתם?

הסוגייה הזאת העסיקה אותי כשנתיים במחקר וכתובה. לספר שחיברתי על הנושא קראתי - **שבועת האדרה** בשל הערך שמייחסים בני העדה למילת הכבוד שלהם, לשבועה הקדושה.

לסיפורם הכאוב, כפי שכתבתי אותו, אין סיום שמח. שכן הכבוד הראוי לאנשים האלה, שבאו לכאן חדורי ערכים רוחניים-לאומיים-חברתיים, לא תמיד מתממש במציאות.

לסיכום, בתקופה שקמה המדינה, כשהחברה היתה ערכית, יכלו הדמויות הדחיות בספרי להשיב לעצמן את הכבוד שאבד להן בשל הנסיבות. פעילותן למען הכלל החזירה אותן במהלך העלילה מן השוליים למרכז העניינים.

מי יתן והמודעות לנושא הזה של הזכות לכבוד והחובה לכבד, תביא באמצעות הספרות ובדרכים נוספות לשיפור במעמדו הפחות מכובד של המונח - כבוד.

הזכות לכבוד והחובה לכבוד בספרי

מאת: יונה טפר

אני מבקשת לפתוח את דברי בנושא הזכות לכבוד והחובה לכבד ולספר לכם על נוח, גיבור ספרי ועלי לא איכפת לך.

לכל אדם, באשר הוא, מגיע יחס של סובלנות וקבלה ובפרט לילד שתלוי עדיין במבוגר פיזית ונפשית. כל ילד זכאי לכבוד: בכיתה, על מגרש המשחקים, בין חבריו

או ברחוב. אבל המקום הראשוני והחשוב מכולם הוא הבית. המקום בו הוא חי עם הוריו, והמקום בו מטבע הדברים אנו מצפים שיהיה אי של אהבה, בתוך העולם בו נחשף ילד ליחסים מחוספסים יותר, בלי האמפטיה וההגנה שהבית מספק לו.

נוח, גיבור הספר, הוא ילד לא אהוב. אמא שלו מתנהגת אליו בניכור, בהתנשאות ובזלזול, ומשתמשת בו כדי לפרוק את רגשות הקיפוח והכעס הממלאים אותה.

היא מכנה אותו 'עכברון', לא בצליל חמים ונעים שפירושו קטנטון, זריז ומתוק, אלא בצליל צורם, חד ופוגע ההופך את הכינוי למעליב ומכעיס, מקטיין את הדימוי העצמי שלו, מערער את בטחונו ומגביר את הרגשתו שהוא איננו רצוי.

עם מטען כזה של חוסר ביטחון, פחד, הרגשת עליבות וחולשה, אותם הוא קולט בבית, צריך נוח לצאת כל יום לחיים. ללכת לבית-הספר, להתמודד על מקומו בחברת הילדים ולפנות כוחות ללימוד ולקליטה. מאיפה ישאב את הכוח להתמודד עם מה שמזמן לו הרחוב, כשאין מי שתומך בו מבית?

לנוח קשה לקבל את המחשבה שאמא לא אוהבת אותו. בחושי הילדיים הוא מרגיש שמצב זה כמעט ושולל את זכות הקיום שלו, ולכן הוא מתכחש לו ואומר לעצמו - 'הרי אין אמא שלא אוהבת את הילד שלה'. - בהרגשתו הוא נשען בעצם על אותה אקסיומה שהתרבות האנושית בנתה במשך דורות וכולנו במינון זה או אחר מאמינים בה: האמונה שאהבת אם היא דבר מוחלט הנתון לכל ילד באשר הוא.

לנוח אין הבסיס הזה. הוא חש בתוכו, שאמא שלו לא אוהבת אותו. זהו סוד כבד ונורא לילד קטן, ונוח לא מעיז לשתף בסוד הזה אף אחד. הוא אומר בליבו 'מי יאמין לי?' מי יאמין שאמא שלי היפה, החביבה אל המורה, השכנים והחברים שלי מתנהגת אלי כמו מכשפה? נוח מבחין שיש לו כביכול שתי אמהות. זאת המופיעה מחוץ לבית, היא אשה שופעת חיוכים וחוץ, מתבדחת עם השכנים, מכבדת את חבריו במאפה מעשה ידיה, נראית נהדר ועובדת בחנות בגדים אופנתית, ואילו כשהיא סוגרת את דלת ביתה היא הופכת לאשה אחרת. החביבות והנעימות נעלמים מקולה, היא תובענית, קרה, כפייתית וכעסנית.

בחוסר יכולתו להתמודד עם המציאות, נסוג נוח לחשיבה ילדית. הוא מדמה בליבו שאמא שלו כושפה והפכה למכשפה ולכן היא מתייחסת אליו כך.

בניסיון לזכות באהבתה, לה הוא זקוק כאוויר לנשימה, הוא מנסה בעזרת החשיבה המאגית המתאימה לגילו, לגלות את סוד השיקוי או את נוסחת הכישוף שהפכה את אמא למה שהיא. הוא רוצה להאמין שאם יצליח למצוא את סוד הקסם ולהפוך למכשף, ידמה לאמו וככה היא תקבל אותו ותאהב אותו.

לא הכל בספר שחור. נוח זוכה ליחס חם ואמפטי משולה אחות בית-הספר,

מאלברטו בעל-הקפה ומ'קמצונה' אמו של גלי חברו שהיא עובדת סוציאלית. בבית המשותף שם הוא גר יש לו חברים המקבלים אותו כפי שהוא ולא מתנכלים לו כמו אחדים מחבריו לכיתה, אבל בכל אלה אין כדי לגרום לחוויה מתקנת על מה שהוא עובר בביתו, או להחליף את הכמיהה שלו לאהבת אמו.

במציאות הספר, כמו בחיים, אין הנחות. נוח לא מגלה פתאום שאמא שלו אוהבת אותו, ועד עתה התנהגה אליו בחיספוס וניכור, בגלל סיבות שונות. להיפך - במהלך הסיפור הוא מבין, עד כמה שהדבר כואב - שכשפים ומילות קסם לא ישנו את יחסה של אמו אליו.

עם זאת הצורך הקיומי של נוח, כמו של כל ילד, לחום, ולאהבה הוא כל-כך גדול שמכאן ואילך הוא מפנה את כוחותיו וחלומותיו לחיפוש אחרי אביו שעזב את הבית. אמנם אבא חלש, אין לו כוח לעמוד בפני האם, ונוח כועס עליו, אבל הוא יודע שאבא אוהב אותו, וכשנודע לו היכן הוא נמצא הוא מנסה לברוח אליו ובכך מצליח לשנות, ולו במעט, את מה שצפוי לו בעתיד.

הספר **ועלי לא איכפת לך** איננו מספר על התעללות פיזית. נוח איננו ילד מוכה ואיש לא מתעלל בו מינית. הסיפור בא לומר עד כמה התעללות מילולית והתנכרות, אותם ניתן להצניע מאחורי חיוך נחמד או מאחורי דלת הבית, יכולה להיות הרסנית ולשלול את יכולתו של הילד לגדול ולהתפתח. אגב בספר יש גם ביטוי למודעות של הילדים בתקופתנו לזכויותיהם. כדי להדגיש שזכות הילד לכבוד מעוגנת בחוק הבינלאומי וכשאנו עוסקים בנושא הזה ראוי שלא נשכח שזוהי זכות לגיטימית המגיעה לכל ילד ולכל אדם באשר הוא.

את הצורך לספר את הסיפור הזה סחבתי איתי הרבה זמן. לא היה קל לי להתגבר על המעצורים שלי עצמי, כבת וכאם, ולתאר אמא מכשפה שכזאת. אבל מאז יצא הספר לאור זכיתי להיפגש ולשוחח עליו עם ילדים רבים ונוכחתי שהוא פותח אפשרות לשיחה ולמחשבה, ומי יודע אולי גם מאפשר למי מהילדים את ההרגשה שהוא לא לבדו, ולאחרים, בדרך של השוואה, את ההבנה שכעס ורוגז חולפים בבית אינם סוף העולם כשיש אהבה ויש, על מי להישען.

אני רוצה להזכיר עוד שלושה מספריי בהם יש ביטוי לצורך של כל ילד ביחס של כבוד. אקרא בפניכם אחד משיריי "רוצה לשחק עם כולם" הלקוח מתוך: **רגע שקשה לשכוח** (עמ' 16).

אני עומדת בצד, בפיונה. / הם קוראים לי: "שמנה". / לא משחקת עם אף אחד/ בקצה המגרש, לבד. / ואני כל-כך רוצה / עם כולם לשחק בקבוצה. / בכדור, בקפיצה, / להתחרות בריצה. / לא לשמוע את כל השכונה: / "הנה השמנה!" / ופעם אחת להיות ראשונה, / (לא שלישיית או שניה), / ראשונה ושונה.

גיבורת השיר, ילדה למודת אכזבות, עומדת בקצה המגרש לבדה, יודעת מראש איזו קבלת פנים מצפה לה, ואין לה איפה להסתתר מפני שהגוף שלה הוא הסיבה שבגללה מכנים אותה בכינויים ולא משתפים אותה במשחקים.

ככה מרגישה גם **לפתן צימוקים הקטנה** - פיה קטנה ושמנמנה ביום בו היא מגיעה לטירה המיוחדת הניצבת בעבי יער מכושף ומצטרפת לבית-ספר מיוחד לבני הקוסמים הגדולים ובנות הפיות הצריכות לשהות בו שלוש תקופות של חניכות, כדי לקבל תעודה המסמיכה אותן להיות פיות.

הסיפור מתרחש כולו במציאות דמיונית, אבל תיאור ההתייחסות של התלמידים אל לפתן צימוקים מעלה התמודדות חברתית עם מציאות המוכרת לנו מחיי היומיום. חברת התלמידים, ואין זה משנה אם הם תלמידי קסם או תלמידי רגילים, מוציאה מעין חוזה לא כתוב על מי ששונה במראה, בהתנהגות ובערכים. וכך מוצאת עצמה לפתן צימוקים הקטנה, בודדה ואומללה בבית-הספר. הבדידות הכפויה עליה כל-כך קשה, עד שלא איכפת לה לוותר על כל מה שהיה חשוב לה עד כה ובלבד שתהיה לה חברה. ואמנם היא זוכה להתקבל לחברה, אבל במחיר כבד - וויתור על הייחודיות שלה. כדי לזכות בחברים היא מאמצת לעצמה את דפוסי החברה שפגעה בה ומשנה את התנהגותה, ורק בדרך הקשה של ההתבגרות היא חוזרת לעצמה.

ספר נוסף על התמודדות בחברת ילדים הוא הספר **יונתן ומגן היונואינים** יונתן, בניגוד ללפתן השמנמנה, הוא ילד חלש ורזה הרוצה להיות שחקן כדורגל, חבריו אינם משתפים אותו, כי לדעתם הוא לא יכול לתרום למשחק (מה שנכון). הסיפור מביא את הדרך המיוחדת בה מתגלה לילדי קבוצת הכדורגל, וגם ליונתן עצמו, שביכולתו לעזור לקבוצתם לנצח. בסיפור יש פן דמיוני, אבל בפיתרון אין שום דבר פלאי. הצורך בגיבוש הקבוצה לפני התחרות הוא צורך אמיתי, וילדי הקבוצה נוכחים שדווקא יונתן הרזה והחלש, המצייר קומיקס וידוע כצייר הטוב בכיתה, מסוגל לתרום לניצחון. כעת הם מקבלים את יונתן לא כמי שרוצה להיות כמותם, אלא דווקא ככזה שיש לו כישורים מיוחדים.

התייחסתי עד עכשיו לילד במשפחה וליילד בחברת הילדים, אבל גם במפגש בין תרבויות קיימת הבעיה הקשה של קבלת האחר וזכותו לכבוד. עמדתי על כך בספרי: **דויד 'חצי-חצי'** - המתאר את התמודדותו של ילד על סף הבגרות עם סטיגמה של זרות ושוני בה מוכתמת אמו. אני רק מזכירה אותו כדוגמה לקושי העצום שיש בכל חברה ובכל תרבות - גם בתרבות שלנו - לתת לגיטמציה למנהגים ולהשקפות, לדת ולחגים של בני עם אחר. לעיתים זה קורה בגלל פחד מהזר, ולעיתים מפני הרגשת כוח. לפעמים יש רצון להגן על התרבות שלנו מפני

חדירה של אורחות חיים אחרים, או מפני הרגשת שליחות מסינריות ואמונה שדרכי היא היא הדרך הטובה. כך או כך, נימוקים אלה ואחרים יוצאים מטבעם נגד הסובלנות וההבנה שזכותו של כל אדם לכבוד, גם אם הוא שונה מאיתנו.

תזמורת ילדים - כדי שלא אסיים בנימה רצינית הרשו לי מספר מלים על ספרי **תזמורת ילדים** זהו ספר עליז ומלא צלילים המספר על שלושה ילדים (קצת היפרים) המשגעים את סביבתם. האחד מכה ומתופף כל היום, השני מחצצר והשלישי מדמה את עצמו לזמר. כל אחד מהם לבדו משגע את בני משפחתו ברעש שהוא מקים, וכששלושתם מגיעים לגן, הרעש בלתי נסבל והגננת אובדת עצות.

יום אחד מוציאה הגננת את השלושה משעת סיפור, בגלל הרעש וההפרעות. תחילה הם רבים ואחר כך הם ממציאים שיר בעל קצב, משקל ומנגינה המאחדת את שלושתם. הרעש המטריד הופך למנגינה הרמונית בה משתלבים כל הצלילים. הנגנים מקשיבים זה לזה, מתחשבים זה בזה והתזמורת מתעשרת מייחודו של כל כלי, כל צליל וכל נגן.

וכך מסתיים הסיפור:

"נישאו הצלילים מרחוב לרחוב, / הרגיעו כל כעס, השקיטו מכאוב. / שמחו לבכות, הצהילו פנים, / בשיר תזמורת ילדים. / ומי בראש המנגנים? / שלושה בנים רעשנים, / נוגנים בתוף וחצוצרה, שרים עם כל החבורה."

הזכות לכבוד והחובה לכבד בספרי

מאת: חוה חבושי

כשנודע לי שהנושא השנתי בספרות הילדים הוא 'זכויות הילד' שמחתי, וכתבתי סיפורים רבים, וגם ספרים שלמים, שעניינם - חלקם במישרין, אחרים בעקיפין - נושא 'זכויות הילד'. הנושא הזה העסיק אותי מאז ומתמיד.

בעבר הרחוק, באופן טבעי, זה העסיק אותי כילדה.

בראש וראשונה - ילדה מול הורים. הילדה של אז היתה חייבת להיות ילדה טובה, צייתנית, מוכשרת. הילדה של אז היתה שלוחה טבעית של הוריה, נטולת זכויות,